

Herstelrecht in het onderwijs *Over Rechters en Dorpsoudsten*

Door Jan Ruigrok

(Dit artikel verscheen oorspronkelijk in Bij de Les, jaargang 3:7, september 2007)

Een leerling van 15 jaar roept tegen een lerares: "Ik sla je tanden uit je bek en ik maak je dood!" De lerares vecht, gesteund door de school en het bestuur, de zaak aan tot in hoger beroep. De leerling wordt gesteund door zijn ouders en een advocaat. Tegen de rechter vertelt de lerares dat ze zich 'onprettig' had gevoeld. De rechter leidt hieruit af dat ze zich niet werkelijk met de dood bedreigd had gevoeld en spreekt de jongen vrij. Einde verhaal.

Of het begin? Waarschijnlijk van nog meer ellende. Het roept beelden op van een lerares die de ziektewet in verdwijnt en een jochie van vijftien dat naar de buitenwereld toe de stoere bink uithangt, maar zich van binnen doodongemakkelijk voelt door alle publiciteit en narigheid die hij zichzelf en anderen heeft aangedaan. Als er winnaars zijn, zijn het alleen maar korte-termijn-winnaars.

Een conflict dat op een correcte juridische manier wordt opgelost, levert in dit geval blijkbaar alleen maar meer ellende op.

Veel scholen zoeken bij conflicten juridische oplossingen om zichzelf overeind te houden. Vaak zit daar een zekere krampachtigheid in, want ieder voelt dat de volgende week kan er weer een incident uitbreken, heftiger dan het vorige. Het lijkt er op dat je steeds strenger moet worden om jezelf overeind te houden en veiligheid binnen de school te garanderen. Voor leraren en leerlingen wordt het er op deze manier niet leuker op binnen het onderwijs.

Als je het voor jezelf als leraar en voor je leerlingen wél leuker, of betekenisvoller wilt maken, zul je andere wegen moeten bewandelen. En gelukkig zijn die er. Eigenlijk al eeuwen. Ze grijpen terug op de manier waarop in oeroude culturen recht wordt gesproken. Denk aan een dorp waarvan enkele bewoners bonje hebben. Dat is voor de amokmakers vervelend, maar heel het dorp lijdt eronder. Ruziemakers voeren hun taken niet meer naar behoren uit en drijven voor je het weet een wig in de gemeenschap die langs geen juridische weg is te sluiten.

Vergelijk de school met een dorp, en denk aan het Afrikaanse spreekwoord 'Je hebt een dorp nodig om een kind op te voeden'. We wonen met z'n allen in een dorp en zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor wat er gebeurt. Wanneer iemand regelmatig buiten de pot pist, gaat het hele dorp stinken en zit voor je het weet iedereen onder de vliegen. Wie zich vaak misdraagt, drijft zichzelf naar de randen van het dorp en als je niet uitkijkt, word je er uit gebonjourd en ben je aan de wilde beesten overgeleverd. Ook de veroorzakers van ellende hebben het dorp nodig om te overleven.

Bij een juridische aanpak van conflicten gaat er iemand op de stoel van de rechter zitten. Hij stelt de volgende vragen:

- Welke regels zijn er overtreden?
- Wie heeft dat gedaan?
- Hoe gaan we hem straffen?

Dit is de strafrechtelijke kant. Na een eventuele civiele afwikkeling, waarbij de dader de materiele schade vergoedt, wordt de zaak als afgedaan beschouwd. Een strikt juridische benadering heeft consequenties die waarschijnlijk niet altijd even nauw aansluiten bij de visie van mensen die hun leerlingen een warm hart toedragen. Die consequenties zijn bijvoorbeeld dat:

- een juridische benadering is gericht op tegenstellingen: mensen zijn goed of fout. Betrokkenen schakelen hulptroepen in die hun gelijk en het ongelijk van hun opponent bewijzen.
- de rechter uiteindelijk uitspreekt wie er gelijk of ongelijk heeft, wie er goed of slecht is. De wereld wordt verdeeld in winnaars en verliezers.
- de rechter de zaak bekijkt vanuit de boeken en vanuit de regels: het slachtoffer komt meestal niet aan het woord. Er wordt over hem beslist en niet met hem gesproken.
- van een dialoog tussen dader en slachtoffer doorgaans geen sprake is. Het slachtoffer krijgt geen erkenning voor wat hem is aangedaan en blijft vaak verbitterd achter.
- de dader komt vaak tot zijn gedrag vanuit ellende die ooit hem is aangedaan. Zo toont onderzoek aan dat pesters vaak zelf slachtoffer zijn van pestgedrag of ander geweld. De rechter gooit daar met het uitspreken van zijn straf in de ogen van de dader een extra schep onrecht bovenop.

(tekening Leen Baars Artware Illustraties)©

Scholen die werken vanuit Herstelrecht zetten naast de stoel van de Rechter die van de Dorpsoudste. Die stelt de vragen:

- Wat is er precies gebeurd?
- Wie hebben daar schade van ondervonden?
- Wat moet er gebeuren om die schade te herstellen?

De dorpsoudste is geen detective of jurist die deze vragen gaat beantwoorden en de problemen gaat oplossen. Zijn taak en verantwoordelijkheid is het de ruziemakers en de mensen die voor hen van belang zijn, bij elkaar zetten en hen hun eigen probleem te laten oplossen. In dialoog.

Joep zegt in een volle klas tegen lerares Marieke: Ik weet je te vinden en mijn vrienden steken je huis in de fik, klerewijf. Marieke meldt zich de volgende dag ziek. De schoolleiding schorst Joep voor drie dagen en geeft hem een partij strafwerk op. Dit gedrag is niet te tolereren. Tegelijkertijd realiseert de schoolleiding zich dat wie het levensverhaal van Joep kent, zijn daad niet zal goedkeuren, maar het niet helemaal onbegrijpelijk zal vinden dat hij tot dit soort rare dingen komt. " Hij weet niet

wat hij doet, maar hij doet het zo verschrikkelijk goed”, zegt een leraar die hem beter kent. De school zit met de vraag: Hoe verder?

Hier is het tijd voor de Dorpsoudste om zijn positie in te nemen. Nadat de feiten bekend zijn stelt hij de vraag: *Wie hebben er schade ondervonden van wat er is gebeurd?*

Uiteraard de lerares Marieke. Maar zeker ook Joep die handelt vanuit zijn levensgeschiedenis en die zichzelf in een steeds onmogelijkere positie drijft. Daarnaast de klasgenoten die nu in een klas zitten waar het allemaal hoogst onveilig is en waar de leraren er ook niet vriendelijker op geworden zijn na het onrecht waarvan ook zij slachtoffer zijn. De ouders van de leerlingen zijn slachtoffer: je zult je kind maar op een school hebben zitten waar leerlingen de leraren op deze manier bedreigen. Naast het lerarenteam is uiteindelijk is de hele school slachtoffer, want dit soort incidenten is binnen de kortste keren in de hele stad bekend en zal het aantal aanmeldingen en daarmee de werkgelegenheid geen goed doen. Hij zou kunnen doorgaan, maar hier hield de Dorpsoudste het even bij.

De dorpsoudste praat vervolgens met Marieke en onderzoekt met haar wat er moet gebeuren, wil zij weer een stap in de school kunnen zetten. Zij wil weer een gevoel van veiligheid kunnen ervaren en zoekt uiteraard erkenning voor wat haar is overkomen. Voorzichtig peilt hij de wens om met Joep in gesprek te gaan. Na aanvankelijke aarzeling is ze hiertoe bereid en zegt dat ze zich daarbij gesterkt zou voelen door aanwezigheid van twee collega's en haar partner.

Het volgende gesprek vindt plaats met Joep en zijn ouders. Uitgangspunt is dat Joep nu gestraft is, maar dat er voor iedereen lastige kanten aan zitten wanneer Marieke en Joep weer in één klas zitten. “We willen Joep er graag weer bij hebben, maar er is nogal wat gebeurd. Het straffen is voorbij maar daarmee is de zaak nog niet afgerond.” Joep en zijn ouders zijn ook bereid een gesprek aan te gaan met Marieke. Naast zijn ouders neemt Joep zijn beste vriendje, een klasgenoot, mee.

Het gesprek vindt plaats in een kring zonder tafels. Joep tussen zijn ouders en vriend, Marieke tussen haar partner en collega's. De Dorpsoudste in het midden. De deelnemers hebben het gesprek voorbereid aan de hand van Herstelrechtvragen die op een kaartje zijn gedrukt. Aan de ene kant de vragen voor de dader, Joep, aan de andere kant die voor Marieke, het slachtoffer:

Herstelrechtvragen		
	Deze vragen kunnen jou helpen wanneer je schade of last hebt ondervonden van het gedrag van een ander.	Als jij wordt aangesproken op jouw gedrag, kunnen deze vragen je helpen het probleem op een goede manier op te lossen.
1	Wat is er gebeurd?	Wat is er gebeurd?
2	Wat dacht je, toen je je realiseerde wat er was gebeurd?	Wat ging er allemaal door je hoofd toen het gebeurde?
3	Welk effect heeft de gebeurtenis op jou en anderen gehad?	Hoe denk je er nu over?
4	Wat is het meest nare voor jou van wat er is gebeurd?	Op wie heeft, wat jij hebt gedaan, invloed gehad? Op wat voor manier?

5	Wat moet er volgens jou gebeuren om de zaken goed af te ronden en weer met elkaar verder te kunnen?	Wat denk jij dat er moet gebeuren om de zaken goed af te ronden en weer met elkaar verder te kunnen?
---	---	--

Wat in dit gesprek gebeurde, is kenmerkend voor wat in veel herstelgesprekken plaatsvindt.

Wanneer de dader, Joep in dit geval, geconfronteerd wordt met het effect van zijn gedrag op het Marieke, dat vanuit een enorme emotie wordt verteld, gaat er een knop om. Marieke vertelde geëmotioneerd van haar slapeloze nachten, het plezier in haar werk dat haar totaal was ontnomen; de angst om weer naar school te gaan. Het besef van wat hij gedaan heeft, gaf Joep een rotgevoel dat hij nog nooit zo intens had ervaren. Schaamte en schuld vanuit het besef wat hij een Marieke heeft aangedaan. Joep schaamde zich tegenover Marieke, en ook tegenover zijn ouders. Bij zijn moeder zag hij tranen over haar wangen lopen. Zij en haar man voelden zichzelf in hun machteloosheid slachtoffer van Joeps gedrag. Marieke ziet in Joeps reactie op haar emotie een erkenning die zij in dit geval daadwerkelijk krijgt van de persoon die haar al deze ellende heeft aangedaan. Erkenning die zij ervaart vanuit het hart van Joep, en niet vanuit het hoofd.

Vanuit het schuldbesef van Joep, ontstaat er een behoefte om de schade die hij heeft aangericht te herstellen. De Dorpsoudste komt dan bij de laatste vraag: Wat moet Joep doen om de aangerichte schade te herstellen? Het antwoord op deze vraag wordt niet opgelegd door de school of wie dan ook, maar tussen dader en slachtoffer samen bepaald. De Dorpsoudste weet dat deze vraag in eerste instantie vaak wordt beantwoord in termen van wat er niet meer gaat gebeuren: "Sorry, ik zal het niet meer doen, is het meest voor de hand liggende antwoord. Op zich een prima voornemen, maar daarmee is de schade niet hersteld. Als je een auto aanrijdt en schade veroorzaakt, volstaat dit antwoord ook niet. Kenmerk van herstelrecht is dat de dader zijn excuus omzet in actie. Dus: Marieke, wat moet Joep doen om te herstellen wat hij jou heeft aangedaan?"

Bij het herstel streeft de Dorpsoudste naar acties waarbij Joep iets doet waar hij goed in is en die een inspanning van hem vereisen die passend is bij de aangerichte schade. De actie die Joep doet, moet in de eerste plaats iets zijn waarin Marieke zich helemaal kan vinden en in overleg met haar worden bedacht. Daarnaast moet de actie zodanig zijn dat alle leden van de 'gemeenschap' die schade hebben ondervonden er voordeel aan beleven. Joep heeft ten slotte heel de gemeenschap schade berokkend en heeft dus met heel die gemeenschap iets te herstellen. Dit herstel draagt ertoe bij dat Joep weer geaccepteerd kan worden door leraren, schoolgenoten en anderen.

Joep maakte in overleg met Marieke afspraken hoe hij zich in de toekomst zou gedragen. Klasgenoten zouden hem erop wijzen wanneer hij over de schreef zou gaan. Ook met de klas volgde een gesprek over het incident. Een week na het gesprek verzorgde Joep met twee van zijn maatjes een optreden op het schoolfeest. De ouders van Joep zorgden ervoor dat hun bijdrage in de catering maar voor een klein deel zichtbaar was.

Jan Ruigrok is werkzaam bij *Rigardus, training en advies* in Rotterdam.